

З ЛІТЕРАТУРНОЇ СПАДЩИНИ

ДИТИНКА

(З народнього переказу)

Темної ночі коло воріт
Хтось стукотить.
Панська служечка вийшла у сіни:
Коло порога мізильна дитина
В золотім кріслі сидить.
На тобі, пані, мізильну дитину:
Пестуй, годуй як рідненького сина,
Пестуй його!
Ти ж, моя кросю, не плач слізоньками,
Під вишиваними спи пелюшками,
Мое дитя!
Будеш горішками срібними граться,
Золотим яблучком перекидаться,
Рости, дитя!
Виростеш, в золоті будеш ходити,
Будуть паняночки тебе любити:
Рости, дитя!
Білее личенько, карії очі,
Буде щасливе, як серденько схоче,
Мое дитя.
Виростеш, станеш про рід свій питати:
Де тебе, роде, добути, узяти?
Роду нема!
Рід не насіння, на ниві не зійде,
Сльози не дощик, воно не підійде
Горе мое!
На небі зірка, ясна зірниця,
То твоя доля, твоя красавиця,
Доля твоя!
На небі доля то вірна дружина,
На світі люди — світ цілий родина,
Світ не малий!

1841

ЗОЗУЛЯ

Не сходило ясне сонечко,
Щось стукало у віконечко,
Віконечко одчинялося,
Я молода дивувалася,
Я молода як ягода.
Прилітала дрібна пташечка;
Чи то пташка щебетушечка,
Чи козаченькова душечка?
Ой устану я ранесенько,
Та умиюся білесенько,
Піду в поле зелененькое:
В полі сон-траву я рватиму,
Своєї доленьки питатиму.
Не цвіти сон-зілля ярое,
Нещасливе, бездольное
Над коханочком милесеньким,
Козаченьком молодесеньким.
Його рученьки край крученьки,
А ніженьки край доріженьки,
Піском оченьки засипані,
У головоньках сон-зіллячко!
Ой не стане дня, годиноньки,
Ні часочка, ні часиноньки,
Тільки стане много горечка,
Тебе з степу виглядаючи,
До родини закликаючи.

Не сиділа край віконечка
У неділю до схід-сонечка,
Не сиділа ночі темної,
Не палила свічки теплої!..
Оглядала із тополеньки
Та із самої вершиночки:
Куку! куку! мій милесенький,
Куку! куку! молодесенький,
Через три гори високії,
Через три степи широкії,
Через три ріки глибокії.
Загріміли ріки бистрії,
Загуділо поле чистее:
Іди, іди, мій милесенький,
Іди, іди, мій вірнесенький!
Собирайтесь, дрібні пташечки,
Ви мої весільні дружечки!

Не кохатиму дружиночку,
Не качатиму дитиночку:
Хай в чужих воно кохається,
Свого роду одцурається...
Розвивайся, сухе дерево...
Куку! куку! Мати — в темний гай!
До милого на тихий Дунай.

ЄВРЕЙСЬКА СПІВАНКА

(З Байрона)

Жнива вбрали; смутно в полі,
Пожовтіли вже ліски,
І збираються поволі
В ірій літнії пташки.

Ой чому я не вродився
Птахом бистрим та швидким,
Полетів би, опинився
В краї ріднім, дідівським.

Полетів би, оком звів би
На замулений Кедрон,
І головку прихилив би
На покинутий Сіон.

Хоч населен ворогами
Край для мене досі свій,
Все до тебе думоньками
Рвусь, Сіоне мій святий!

І далеко, на чужині
Об тобі гадать я звик,
Привітать хоч на годину —
З мене буде на весь вік.

Той не дурно в світі шлявся,
Хто на тій землі побув,
Де господь нам показався,
Де господь нас позабув.

1841

ЯВІР, ТОПОЛЯ І БЕРЕЗА

(З народнього переказу)

Оженила мати єдиначка сина,
Узяла невістку дівку сиротину.
Взяла, і не рада: вовком вовкує,
Повсякчас бідну сирітку катує,
Шлеть на поругу по воду босу,
Нездягнуту, простоволосу.
Сирітка плаче, по пеньках ступає,
На своїх ніженьках кров зобачає.
Прийде додому — лає катівка,
Часом ухопить за косу сирітку,
Часом по личку її затиная.
Сирітка плаче, до бога взиває:
— Боже мій милий, боже милостивий,
Нащо ти держиш в світі нещасливу?

Хотіла мати навек розлучити,
Дала синашу меду - вина пити,
Його дружині отрути вложила.
Каже синочок: — Вип'ємо, мила!
Вип'ємо, серце, по єдиній чарці,
Будем лежати у єдній ямці! —
Випила мила, випив миленький,
Бере дружину, тулить к серденьку.
Пішли обое в широке поле,
В зелені луки, в чисте болонье,
Та вже сирітка очі закриває,
Миленький мліє, слово промовляє:
— Яснее сонце, небо високе,
Земля широка, море глибоке!
Хай наша доля у вас зостане,
Хай після смерти кохання не зв'яне!
Хай по всім світі ідуть про нас вісті,
Хай після смерти кохаємось вмісті! —

Став молоденький — зелений явір,
Стала дружина — тополя біла.
Стали їх ніженьки — чорні коріннячки,
Стали їх рученьки — довгі гіллячки,
Все їх одіння — зелене листя;
Оченьки, брівоньки кора покрила,
Кривця горячая похолоділа.
Одного зросту, листу одного,
Схожі два дерева — одно в другого!

Явір вершечок к тополі схиляє,
Наче з дружиною річ поважає.
Вийшла матуся, дерева зоглядала,
Туга велика на серце їй впала.
Плакала гірко, таяла в'яла,
На злее серце своє нарікала.
Почув Предвічний — змінилась мати:
Стала їй коронька тіло вкривати,
Стала матуся — береза біла,
Понурі гілля, сумна, журлива,
Все наче ние, усе жаліє:
То об дітках вона боліє!

1848

ВЕРБА

(Пісня Дездемони)

Ой вербице зелена,
Вербонько моя!
Під вербою зеленою
Дівочка сиділа
І бідную головоньку
Долі похилила.

Ой вербице зелена,
Вербонько моя!
І на груди положила
Білі рученята,
І сльозами заплакали
Карі оченята.

Ой вербице зелена,
Вербонько моя!
І на білее каміння
Слізоньки падали,
І холодне каміннячко
Сльози пробивали.

Ой вербице зелена,
Вербонько моя!
Війте вінки, дівчатоньки,
Збирайтесь в таночок;
Мені буде з зеленої
Вербоньки віночок!

1849

НАТАЛЯ

(З народнього переказу)

Не осіння буря оре
Ковбаннями сине море;
Трьох народів страшна сила:
В Крим по морю навалила.
Ідуть чутки лиховісні;
Ліс гармат, ручниць подвижних
Руське царство висилає,
Полк за полком поспішає,
З Дону, з Волги, з Москівщини,
Із Уралу, з України.
І на бенкет той кровавий
Поспіша Івась чорнявий.
Ой і де він опиниться,
Ой і що з їм зустрінесться?
Альма з славним Інкерманом,
Севастополь з твердим станом...
Дома ж любка, дома краля,
Заручена Наталя.
Чиста дівочая душа,
Вона впова на небеса,
Її молитва щира,
У їй дитяча віра.
Твердить Наталя: благ господь,
Хранить убогих і сиріт:
Повернеться миленький
Живий і здоровенький.

Промчався рік; од молодця
Нема листочка, і дівча
Од горя з личка спало:
Пропало, все пропало!
Не чув молитв дівочих біг:
Чорнявий певне десь поліг
У полі коло моря,
Наталі тяжке горе!

Втіка людей, всяк час сама,
Нема розваги їй, нема,
Нема і не настане,
Серденько марно зв'яне.
Противний став їй білий світ

І рідної сім'ї привіт:
Все плаче та ридає,
На бога нарікає.

Дурно матінка Наталю
Розважала, вговоряла:
„Донько моя, схаменися!
Богу, донько, покорися!
Терпи, серце, тую долю,
Яку дасть небесна воля;
Бо хто терпить, буде в раю,
А упертих бог карає!“
— Хай карає, як він знає,
Гірше вже не покарає.
Мені в раю вічна мука
І з милесеньким розлука.
Мені рай — з миленьким жити,
Хочби й муки з ним ділити.
„Донько, донько, схаменися!
Богу шире помолися!“
— Що молитва?! Мамо, мамо!
Бог сміється над сльозами! —
Так безумная Наталя
Дурне слово промовляла.

Уже вечерньої зорі
Погасло світло, з-за гори
Встав місяць повновидий:
Всім час прийшов спочити
Не спить Наталочка одна,
Сидить небога у вікна;
Скрізь гілля місяць світе:
Ось по шляху щось їде!

Земля гудить і стугонить,
Вітрець по листях шелестить;
Хтось їде, поспішає,
До двору повертає.
Наталя слуха: клямка брязь!
Ввійшло в світлицю... Хто ж? Івась!
Од радости Наталя
Аж трохи не упала!

„Немає часу, не питай!
На шлюб зо мною поспішай,
Не буде нам розлуки!“

Виходять — дав їй руку:
Рука холодна та важка.
Там кінь стоїть у рундука,
Чорніший він од ночі,
Огнем палають очі!

Милий милу обнімає,
На сіделечко сажая;
Кінь із місця, кінь з воріт,
Кінь стрибає, кінь летить...
Зверху чорний ворон в'ється,
Вихрем кінь баский несеться,
Скоком - скік через балки,
Через ріки й байраки.
Копитами туп, туп, туп!
Ворон кричить: труп, труп, труп!
Милий пісеньку співає,
Наталочку розважає:
„Місяць світить ясно, ясно,
Мертвий їде страшно, страшно;
Чи не боїшся ти, дівочко,
Наталочко коханочко?“
— Чого ж мені боятися,
Що я їду вінчатися? —
„Вінчатись справді їдем ми,
Там різних матерей сини,
Зійшлись весільні гості,
Постукують їх кості!
Яких не буде в нас бояр:
Москалик, грек, араб, болгар,
Француз і англичанин,
І турчин і татарин!
Гей, коню, гей, не отставай!
Гей, коню, коню, поспішай!
Вже північ настає —
Ось півень заспіває...
Ще триста верст“ — і кінь летить...
Із боку ліс миріє,
Ось у лісу щось виє...
„Хто виє там? Я знаю все!
Не квапесь, ні! не в добрий час.
Не буде вам похмілля
Із нашого весілля.
Других, голінних, позову,
Дідів чубатих назову;
А ви собі лежіте,

Та солонці глижіте!
Місяць світе ясно, ясно,
Мертвий їде страшно, страшно!
Чи не боїшся ти, дівочко,
Наталочко, коханочко?
— Чого ж мені боятися,
Що я їду вінчатися? —

Зверху чорний ворон в'ється,
Вихрем кінь баский несеться,
Копитами топ! топ! топ!
Ворон криче: гроб! гроб! гроб!
Там управо залеліло:
То Дніпровські ясні хвилі,
Там Хортиця — місце гоже,
Місце славне, Запорожжє!
Там козацькі душі в'ються

І в проміннях місяченька
Кохаються козаченьки.
„Чуйте, чуйте!“ криче крук:
„Поздравляйте, їде внук!“
— Здоров, внуче, в ріднім полі.
Ти поліг в Севастополі:
Слава тобі! слава всім!
Слава внукам од дідів! —
„Степовики і лугарі,
Січовики богатирі,
Привіт вам, честь і слава,
Дідам од внуків слава!
Летіть, летіть за мною вслід,
Весільний буде вам обід;
До внука веселиться:
Бо їде внук жениться!
Гай, гай, чи все ж ви ще такі,
Які були, степовики?
Ой справді і могила
Вас ще не випрямила!
Чи ще лякаєтесь жінок?
Не всяка жінка сірий вовк.
Ну ж, ну ж, швидчіш за мною
Почтивою гурбою!
Гей, коню, швидше — гоп, гоп, гоп!
А от і славний Перекоп!
Синіє Чорне море:
От скоро, серце, скоро!

От Альма кров'ю підлилась,
А там в руїнах простяглась
Кривавая водополь —
То славний Севастполь“!

Ой став місяць примеркати,
Став кінь чорний приставати.
„Не бійсь, не бійсь, Наталочко,
Дівчинонько коханочко!
Чого тобі боятися,
Що ти їдеш вінчатися?
Ти моя тепер довіку“!
Крикнув півень: кукуріку!
Гульк! ізникло все... І стало,
Як нічого не бувало!
Перед нею у могилі
Лежить милий почорнілий,
Коло його трупи й кості,
То його весільні гості:
На Наталю позирають,
До Наталі промсвляють:
„А що, а що, Наталочко,
А що, а що, коханочко?
Чого тобі боятися?
Приїхала вінчатися!“

1855

ВОСЕНИ ЛІТО

Була мого віку в маї ти моя зозуля:
Де взялася шуря-буря, холодом подула!
Нас прогнала, розігнала, я один зостався;
Пройшло літо, тоді знов я з тобою спіткався.
Либонь літо повернулось: ти моя дружина —
Та не та вже молодая весняна пташина!
Світить сонце, мало гріє, літо не гаряче,
Часом дощ холодний крапле, по давнині плаче.
Не розцвіте моє серце, бо воно розбито!
То не літо наосяще, то восени літо!

30. VIII. 1880

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ

САВА ЧАЛИЙ

Драматичні сцени

ДІЄВІ ЛЮДИ

Петро Чалий
Павло Бдіюк
Андрій Гордій
Степан Гудай
Антін Гайдаревиц
Ничипір Обізняк
Онисифор Чуркевич
Карпо Немирович
Грицько Лисий
Микита Завалченко
Мосій Дзига
Сава Чалий, син Петра

Старшина козацька

Гнат Голий
Коронний гетьман Конець-
польський
Лисецький, польський офіцер
Параска Вапулиха, вдова в Те-
рехтемирові
Катерина, її дочка
Настя, дівчина з Терехтемирова
Хомка, Санін джура
Мотря, Савина наймичка
Козаки
Обивателі з Терехтемирова

Діється в 1639 році в Малій, а потім в Червоній Русі

ДІЯ ПЕРША

Сцена I

Частина поля між чагарником. Далі гори, ще далі синіє Дніпро, а за Дніпром піщаний степ.

Петро Чалий, Павло, Антін, Карпо, Грицько, Микита, Андрій, Сава Чалий, Ничипір, Онисифор, Мосій, Максим і багато других козаків сидять на траві: спереду Петро Чалий. Челядники викочують бочілки з горілкою, пивом і медом. Козаки п'ють кухлями, що перед кожним з них поставлені. Сміхи, гомін, гульня козацька. Десь певно, що Чалий могоричить їх.

Антін. А що ж, братці, усе у нас невесело. І гульня не гульня... мов чії поминки справляємо!

Петро Чалий. Але... їж паляниці, та зубів нема! Яка тепер веселість, панове братці, коли того й гляди, що проклятий католик за гирю зачепить. Або ся жидова. Кат її наніс! Мов комашня розплодилася. Ох, братці! Не те бувало у старину: і на світі жили, і хліб святий їли. А тепер... були, кажуть, на масниці вареники, та у піст на вербу повтікали! Була своя воля, та вороги одняли!

Гнат. Е, стариганю ти! Чого квилить? Ще божа воля! Хіба у нас козаків нестало?..

Карпо. Та їх то, як кажуть, що не байрак, то козак, що не ярок, то гайдамачок... то шкода! Запевне незабаром усі на ляхів попереводяться.

Павло. А хто ляшка рубати, той буде і козацьку клягу знати! Забув стару помовку?

Андрій. Та нікому бо.

Грицько. Як нікому?

Андрій. Та так... бач... Тепер який моторніший та ще не жонатий, та ще не забув старого козацького звичая, так зараз поплівсь у Січ та й лицарює собі там із татарвою. А які пожонились, так тим і байдуже! Діти та жінка миліше від України: за їх — хоча й у католики, що робитимеш? Така пора прийшла, що ще мабуть і з почину віку не було такої; а зовсім оттак... скрутились... нінащо! Трясця його матері!..

Степан. Воно ж усе то п... божому діється. Отсе вже, бачите, хоч у якій справі не возьми: як бог дасть, мов своєю міччю поведить, так усе й гаразд буде; а друге ще, бачиться, й те, як то до того візьмуться; а вже як біг не зволить, то хоч як не бийся, а все марно піде.

Грицько. Бачу вже й я, що прийшла до нас лиха година!

Онисифор. Тут, біс його батькові, так хотілося побитися б, а тут і виступу нема!

Ничипір. Але... от і ніякої поживи!

Максим. Яка там у диявола пожива! Скоро з голоду пропадеш... не те що!

Дехто з козаків. Погана пора! погана!

Петро Чалий. Ех, братища, не те колись у давні роки було, за батька нашого Конашевича; як не перся проклятий лях, та ні. Не те щоб якнебудь так... бувало дуку козацького лякаються! А доставалося й татарві і туркові і всім. А що здобиченьки! і боже милостивий! не перелічиш бувало. А все те через тее завзяття! Тепер уже таких і молодців нема. А тоді... як то ми їздили під Синопу, і чого ми там не одбули! І холоду і голоду, і бурі і сльоти. Море так горою й дметься, а ми... дарма... крутимся собі на чайках, а до бережжя мов до зірки. Тоді, нічого дуже хвастать, котрі були такі, що й уха попускали! А наш пан Петро Конашевич як крикне - гукне: гей, братища, біг поможе, супостат не здоліє; не нас хуга — на ворогів христових: не бійтесь, мої голінні! Сказав, мов кухву горілки викотив: на усіх така веселість напала, що куди! Грім грюкотить, дощ шумить, хвилі — разом як заревуть, та вглиб, а там уп'ять наверх, та так нас і накриють; а блискавка... і боже милостивий! тільки спом'янеш, так страшно: як разом лискне, так так від усхода до захода усе небо мов огнем що палють, аж очима після ди-

виться трудно... Така страхота що й... А ми! от навсправжки сказано, що не боїться^т козак ні тучі, ні грому, ні хмари, ні чвари!.. аж кишки рвуть, пісні деруть: здається грім притих. Біг дав, усі переплинули. Та вже ж як і переплинули! Ой задали ж ми перцю музувірові! Усе попалили, порізали, постріляли, напились удовіль кривавого пива! Повірите — ні чоловіка не сталося, так хібащо молоді хлопці дівчат позоставляли, тай то... погратися та і к злидню! Які були християни у їх полоні, повипускали, ще й грішми наділили, хто схотів в землю свою йти. А здобичі набрали стільки, що як повалили на чайки, так деякі не здержали, пурнули. І додому зо славою вернулись. Тоді то, як кажуть, тая слава по всьому світу мов гомоном віддалася. Як побачить татарва або турок нашого брата, так так і обімлиє: чубатий, каже, йде, лихо за собою несе. Тоді то славна була та військова справа, що ні своїм, ні чужим себе в обиду не давала. Ей, горілки, хлопці! І ляшки були як маслом примазані. (Сміється). Коли то вже добре мабуть підогріли ми того турського шалтана, що він те й твердить, що листи до короля посила: та щоб не було, каже, сього Сагайдашного! та щоб угомонили козаків! А що ж з того? Напише було король до гетьмана: нащо так робить? Та й тільки! А коли дошкуляли їх бурсурмани, так гони й нас благали. Він так умів себе показати, що й ляхи його шанували. Тоді і унія чорта зробила. Там таки вибирають своїх онцилиристів архирейв, щоб, бачите, ми їм голдували, а наш батько Сагайдашний призвав грецького патріярха, тай посвятили собі митрополита. Тоді ляхи казали: Отже бісів козак! ти йому те, а він усе своє. Із турком воювати не велять, а він те й зна, що землі їх плюндрує та руйнує; унію хочуть увести, а він усе її випихає та православну віру боронить! От, панове, була година! і божа ласка нас не покидала: кому лихо, козакові усе добро. От коли так пожили ми на світі! Як умер наш батько, мов на нас сарана налетіла, нема добра та й нема, усі терпимо.

Павло. І хіба таки між нами не буде другого Сагайдашного?

Гнат. Ні вже, поминайте його. Не такі козаки стали! Тепер уже таких послухачей нема, щоб доброго слухали. Аже ж скільки у нас уже гетьманів було, пропали через військові чвари!

Павло. Які через чвари, які через худий розум, а які через кривду свою. Що ж як ізрадник — не терпітимеш!

Гнат. Та були ізрадники; вони були, а найбільших таких, що пропали через козацьке завзяття, мовляв, нізавіщо.

Андрій. Ні, це вже як хочеш, пане Гнате: медведя не налігаєш, так і козака шкода нуздати. Свій розум май, і доброго собі дбай, а козацьку волю не руш! Так, панове братці!

Багато з козаків. Так, так.

Андрій. От, бачите, і всі за мною.

Петро. Гей, пива! Аже ж і пан Гнат що хіба каже? Були зрадники, і покарав їх господь, були й добрі люди, та загинули а нізавіщо! Усякого бувало! От хоч і Трясило Тарас, яківський друзяка, аже ж пропав! Усе то не гарно, що слухати не хочуть. І Павлюк би не закончив свого похода такечки, коли б його слухали пани козаки.

Степан. Воно то й се правда. І чого воно й так, що от кому так усе удається, чи він до великого дуже ума дійде, чи вже так господь то дає. От бач, ти ж сам кажеш, що за Сагайдачного нам життя було, і Сагайдачного усі наші любили і вороги боялися. Чом же воно не кожному так? От хоч і наш покійний, дай господи йому царство небесне за його мученицьку смерть! я кажу, Остриця... чим не козак? Що ж! Іспершу йому усе трапилося, а навіпісля—боженьку мій! аж згадувати страшно.

Антін. Ох Остриця, Остриця, Степане наш добрий, милий! царство йому небесне!

Павло. А як під ним вільно було!

Андрій. А який був голінний!

Онисифор. А який був на війні хоробрий! сам бувало уперед іде!

Ничипір. А який був щедрий! Ніколи так не пройдеться щоб він не обдарував нас.

Максим. А як його шанували!

Грицько. А який був до своєї справи дотепний!

Петро. Та ще й справедливий! Загинув сердяга через свою ширу правду!

Багато козаків. Ох, Степане, Степане наш, наш батько рідний!

Петро. От і заплакали! Та я й сам лиха спинюся... самі сльози котяться. (Утирає сльози). Плачте, панове, плачте: воно хоч і кажуть, що то баба, не козак, хто рюма, та ні. За такі сльози оттой, що на небі живе, ласкав буде.

Павло. Ех, братці, вічна йому пам'ять. Хоча покійників і гріх турбувати, і ще грішніше такого, що за віру головою наложив, та що ж: нічого казати! Оплошав і він перед кінцем, і себе і братів своїх у написть завів.

Петро. Бодай тебе, Павле! Чи тобі не гріх такечки казати? Ти знаєш, що доброму усі здаються добрі. Він вчинив своє: піднявсь, побив ляхів, у другий раз нагнав та задав їм зради; тут пан просить, обіцює, перед хрестом та святим евангеллям присягнувсь, що не буде унії. А наш пан гетьман то й дума, гада, що вони, мовляв ляхи, хоча й католики, а все ж таки у бога Христа вірують; коли заприсягнулись, так посоромляться... розпустив своє козацтво, та й поїхав. Поїхав же він не пити та гуляти, поїхав він богові помолиться, спасителеві поклонитися та

божой матері молебень відправити. А тут... о господи! Татари бусурмени того не зроблять. Ні треба його пам'ять чтити та шанувати та бога за його душу молити, а казати так, брате, не подобає, великий гріх за це буде.

Де-хто з козаків. Правда твоя, пане Петре, правда!
Степан. Дай боже йому царство небесне!

Микита. Спаси його душу, господи!

Гнат. А ми вип'ємо за його душу! (Викочують бочілку і п'ють).

Степан. Царство йому небесне!

Грицько. Нехай се буде перед його душею!

Мосій. Та щоб він за нас грішних бога молив!

Гнат. Він нехай у царстві за нас всіх бога молить, а ми його тут добром поминатимемо. Попи у церкві панахидою, а ми, козаки, у таборі піснею. (Бере бандуру). Ану лишень, пани братці, ту пісню, що на смерть його скомпонували.

Козаки. Ану, ну!

Гурт (співає пісню, Гнат грає на бандурі).

Ой забили ляхи нашого гетьмана,
Нашого гетьмана, пана Стефана.
Орлику, сизий орлику, молодий Стефано,
Україна плаче по тобі, гетьмане!
Орлику, сизий орлику, орлів братів мавш,
Що старії й молодії, сам їх добре знавш;
Що старії й молодії, всі в тебе вдалися,
Відомстити та за тебе усі поклялися.
Та всі ж вони завзяті та всі голінні,
А в їх коні воронії, швидкі й приські;
А в їх коні воронії, громкі самопали.—
Та їх здавна супостати католики знали.
Та в їх списи булатнії з довгими клягами,
Всі гострії як голочки з довгими кінцями;
А в їх шаблі булатнії на обидва боки,
Католикам зраду сиплють по всі вічні роки.
Набігають на городи, як чорная хмара,
Увірилась католикам козацькая слава.

Петро. От півроку тому частіш співали сю пісню, чим тепер.

Павло. Е, панове, ще не загинула козацька мати! Заспівають її колись і шаблюки наші.

Петро. Тоді усі присягалися відомстити за його.

Павло. Ану, ну! горілки, меду, ну! Щоб я луснув, коли оця шабля не нап'ється лязької крови! (Бере кухоль). Царство небесне, вічний покой нашому доброму, милому панові гетьманові Острияниці, та тут же й тестю його Левку Гуні,— що ж і він добра душа був... так!

Козаки. Так, так!

Павло. Ну, і усім тим, що за віру христову нападуть і муку одбули, тож царство небесне й вічний покой, а на ворогів наших зрада і помста.

Дехто з козаків. Щоб їм добра не було!

Щоб на їх чума напала! } Разом
Щоб вони подохли усі! }

Петро. Ну, панове громада, пили ми за мертвих, вип'ємо лишень іще за здоров'я живих, тих що кохають і на глум лихим ворогам не дають. (Викочують ще бочілку і п'ють). Іще ж тепер меду, панове! (П'ють).

Павло. Ну, пане брате, стій! Ми з тобою як два апостоли: ти, бач, Петро, а я Павло; Петро хоч старіший, а усе їх малюють умісті. Давай руку! Спасибі і прости - бі тобі за твоє щире серце, за твою ласку, та за твоє частування. Поділимось лишень чарочкою та вип'ємо за твоє здоров'я. (Всі п'ють і гукають). Дай тобі, боже, чого забажаєш: сина оженити, щоб було кому старости твоєї глядіти...

Петро. Мені нічого так не хотілось би, тільки щоб своїй неньці рідній Україні послужити.

Степан. Так, так! от добра душа пан Петро Чалий. Та який ласкавий: от скільки разів уже він нас частує!

Петро. Що біг послав, призволяйтеся, панове. Медку ще! (П'є, а за ним усі).

Павло. А що твій син такий оспалий сьогодні? За цілу беседу рота не роззівляв. Ей, Савко! Хіба ти такий був, коли ляхів мов зайців по чистому полю цькував та слави собі залучав?

Сава. Був мед, та гості попили. На страшній неділі весілля не справляють. Ви кажете: чого я такий оспалий? А хто не буде оспалий у сюю злющу годину, коли проклятий недовірок мучить та катує православний люд без ласки? Ви кажете: чого я такий смутний? А хто не сумуватиме за своєю волею, що самі у себе віднімаємо? Хто веселитиметься, дивлючися на те, що там послідню худобу у людей забирають, дітей від матерей однімають, у православні церкви не пускають, сповідатися та причащатися не велять... скоро із християн перевернуться на нехристей,— а тут думки й гадки об тім нема. Мов не одної матері діти. Панове братці! Гуляли й діди наші, тай вороги від їх трусилися. А у нас— де кричать, а де співають, де кров іллють, а де горілку п'ють. Аби мені гаразд, а об других нема заходу! Не таке вам пиво пити подобає, коли наша Вкраїна пропадає!

Петро. Синку, кажеш ти правду, та й щирю правду! Далі-бі правду. Ми хоч старіші від тебе, та молодих слухати мусимо.

Андрій. На славу собі і нам вигодував ти сина, пане Чалий. Голінний молодець! Ще й тридцяти літ нема йому, а вже дві пісні співають про його. Ану лише, хлопці, про Саву пісню.

ПІСНЯ

Ой тож наш Сава в похід виступає,
На конику вороному жахом виграває;

Було ляхів дві тисячі, залилося двісті,
Ще й багацько та за ними візьметься користи.
Як подивився пан Сава на правую руку:
Ей вискочи, коню, коню із лядського трупу.
Як подивився пан Сава через праве плече,
Позад його, поперед його кривавая річка тече.

Сава. Колись і справді се було під Немировим, тому вже два роки: се тоді, як вибрали Остриницю. Тай тепер би може зложили пісню, коли б було з ким іти на ворогів. О, дайте мені лишень тільки поміч та волю! Я б показав себе недовіркам, почоломкалися би вони зо мною, із колишнім друзякою! Береженого, кажуть, бог береже, а козака шабля стереже. Поки отся (показує на шаблю) не зацербилася, Сава знатиме, що робитиме! Бачив мене Конецьпольський, приглядиться він до мене ще й ближче.

Козаки. Молодець, молодець пан Сава!

Павло. А біс їх батькові, ляхи добре знали нашого Саву під Немировим, та ще двічі!

Степан. Не менш того і під Случчю.

Антін. А як він, із Остриницею тоді він був, та пробивсь скрізь ляхів, та іззаду їх дошмигав!

Мосій. Усім молодець! негарний тим тільки, що горілки не п'є.

Грицько. А, мовчи вже ти.

Гнат. Та що й казати. Як би усі такі, не така б тоді й наша Україна була.

Сава. Спасибі за те, що ви мене не забуваєте. Але мені б миліше було слухати, як би ваші шаблі забряжчали або самопали заревли, ніж оттаку честь для мене одного. Ех, братці, братці, пора б нам уп'ять на війну: от скоро рік сплине, як ляхи нас позабули.

Павло. Сто чортів їх батькові, щоб вони нас і на два дні не позабували! Братці! пан Сава хоч і поприка нас, так за діло. Як таки ми позабули свою рідну матір боронити! А, чи таки не гріх нам? Дали-бі, ми обабилися, братці!

Дехто з козаків. Що? хіба в нас козацька кров застигла? За шаблі, братці! (Виймають шаблі). Го, го! на ворогів! на ворогів! ходім!

Петро Чалий. Посідаємо лишень уп'ять, братці, ляхів тут чортма, так і битися ні з ким. Наколихається з їми тоді, як ляхів спіткає. А тепер поховайте їх. Та посідайте та мене послухайте. Я, бачите, вже старий; хоч трошки п'яненко, а все ще розуму не пропив. От бачиться, з такими голінними молодцями чого журиться? Та бач: нічого не робите! А від чого се? Від того, що без бога світ не стоїть, без царя земля не правиться, що у колоді багато бджіл, та усі слухають одної матері.

Оттак і се! Через що наша Україна у такій славі була за Сагайдашного? через що нас добрі зважали, а злі лякалися? Через те, що тоді усі одно думали, одно й гадали, одного й послухали, а той слухав одного бога, царя небесного! Оттоді то у нас і справа була, і божа ласка нас потішала. Тепер, як сучі ляхи убили нашого гетьмана Остряницю, що ми? Які позабігали кат-зна й куди, які пішли у Січ, а які поперевертались на ляхів... от тобі на! Нагибала коса каменюку! Гарцювала воля, тай перестала; гуляла воля, налігала й неволя! А як би у нас тепер гетьман був та справа, давно б ми католикам баньки по-вибивали.

Гнат. От що праведно каже пан Петро, так праведно; як череді без личмана, так Україні без гетьмана!

Андрій. А що, виберемо собі гетьмана, та тоді й гайда! Знатимемо, що починати.

Грицько. Та воно так, та де тих у диявола й козаків набрати! Вся козаччина запустила, мов перед кінцем світу.

Петро. А хіба забули, як Остряницю вибрали? Зійшлися панове енеральні, та й вибрали; тоді до усіх козаків на раду. От і усе! Не бійтеся; аби вибрали гетьмана, а то де вони й наберуться! От тепер хоч і ми тутечки, усе люди шляхетні, виберемо собі. Чого бариться?

Павло. А що ж, панове, хіба ми не старші у війську?

Багато голосів. Що се за питання? отсе ще?

Павло. Коли так, помолимося богові та виберемо собі гетьмана!

Багато голосів. О?

Павло. Далєбі. Чи таки нам тут і заснітиться без діла? А ми без гетьмана нічого не зробимо! Хіба ми не козаки? Що се? Гетьмана, панове, гетьмана!

Андрій. Кого ж?

Павло. Як ви скажете?

Андрій. А ти?

Павло. Пана Петра Чалого?

Кілька голосів. Гарно, гарно!

Грицько. Мов шаблюю усіх! пана Петра! пана Петра!

Степан. Луччого у нас немає!...

Всі. Немає, немає...

Петро. О ні, панове, ні! Я вже старий, немощний, ослобоніть; у вас є й молодші і достойніші.

Павло. Ні, ні, нам старого треба, та щоб розумний був та управляти над нами умів.

Багато голосів. Пана Петра Чалого!

Петро. Ослобоніть, будьте ласкаві!

Багато голосів. Ні, ні, гетьман наш! У Терехтемирів козаків скликати! Гетьман у нас є! Пана Чалого! пана Чалого!

Гнат. Ні, панове, тут є дотепніший від його.

Багато голосів. Хто? хто? Нікого нема!

Гнат. Ні є. От хто! (показує на Саву). Хто ляхів як снопи валяв? від кого пан Конецьпольський трусився? Хто під Немировим кривавую річку переплинув? про кого наші дівчата співають? чия слава по всій Україні як грім гримотить? От хто: пан Сава Чалий, голінний, хоробрий, славний наш пан Сава!

Павло. Молодий ще, нехай послужить!

Микита. Він гаразд воювать, а не вправлять: дуже сердитий!

Степан. Таже ж ми вибрали батька! Як же можна синові над батьком старшинувати?

Чалий. Ні вже, у сім я вас не пораджу. Він хоч і хоробрий, та ні, не можна. норов у його не такий. Ні, ні! А коли порадить, то от... пана Павла, а мене, буде ваша ласка, ослобоніть!

(Сава скоро пішов, за ним Гнат)

Павло. Дякую, пана Чалого, панове! Так?

Всі. Так, так!

Павло. Ну, тепер поїдемо у Терехтемирів.

Всі. Поїдемо, поїдемо!

Петро. Ну, панове, коли вже вам так дуже забажалося, щоб я був у вас гетьманом, так тепер і я не прички.

Всі. Гетьмане наш! (Виходять з шумом) Гетьмане наш!

Сцена II

На дорозі. З одного боку ліс, з другого — Дніпро. Гнат і Сава.

Гнат. Що тепер казатимеш, пане Саво?

Сава. Нічого. На Вкраїні є гетьман, ми ще не пропали.

Гнат. Порвалися мов з мотикою на сонце, бісові!

Сава. Вони про тее знали, що починали. Гнате, кажуть люди, що хто дбає, той у себе має. Брехня, не вір!

Гнат. Ти бачив, як я бивсь за тебе.

Сава. Багацько дякую. Піди, товаришу, до мого батька, шановного та вельможного пана українського гетьмана, та кажи йому чолом од мене і вічне опрощання!

Гнат. Ні, друже, перш хміль потоне на воді, ніж я тебе покину.

Сава. Прив'язать до його залізяку, так і потоне! Мені казали козаки, після того як я їх із полону аж сто та одинадцять вислобонив, знаєш, що вони мені казали? Тоді із отсеї правої руки текла кров, лежав обомлілий, хворий, як навіжений плигав з ліжка, не знав куди сховаться від хвороби, а біля мене стояли козаки і говорили мені — схожее на тее, що ти зараз мені промовив: дозналися, ка, ми було лиха, прийшлося було б і нам покуштувати від того бенкета, що ляхи Острияницю частували,

коли б не пан Сава. Камінь попливе по воді, тоді хіба ми тебе забудемо. І от, мабуть, бісові, умудрувалися здоровий байдак добули тай узвалили. Атож! Дурний же і я був, що повірив!

Гнат. Що ти тепер замишляєш?

Сава. А от що: відправлю собі молебень, заберу свою худобу, що колись отсею (показує на шаблю) собі залучив, поклонюся своєму батькові і усім добрим людям, та ще по поклону на всі чотири сторони та ще один на схід сонця, поцілую рідну землю, заплачу трошки, тай... поминайте як звали! Піду, куди очі дивляються. Коли я їм не до мислі, так і вони мені байдуже. Виженуть горобця із-під оселі, так він і до другої полетить. У ляхів землі багато: може вони, як спом'януть про тебе, яке колись їм лихо я завдавав, та визнають, яка мені за се заплата була, приймуть мені до себе та ще більш звязажимуть чим ті, за кого я оттут (показує на груди) аж шість ран залучив. Поблукаю по білому світу, а там може... та вже мені шаблею не маяти! Проїшли мої літа із світа, як лист із дерева!

Гнат. Як? Так і закончиш? Такий молодий та голінний! Ні. Не для того сіють пшеницю, щоб сарана поїла. Не для того тебе бог такою силою та завзяттям наділив, щоб ти себе марно занাপастив. Бути тобі гетьманом! Коли не сокіл, так рябець; коли не козак, так поляк, — а Конецьпольський тебе добре знає! Заходила і в ляхку землю твоя слава! Знають тебе старії і молодії, чули про тебе й дівиці і молодиці! Іти до ляхів — не їсти пирогів! Тільки Конецьпольському сказати, зараз дасть війська і будеш гетьманом!..

Сава. Ні, друже, страшно! Хай мене зневіряють, аби честь моя не була зуривозна!

Гнат. Так що ж! Ти думаєш, що як підеш до ляхів, так вони тебе так і приймуть? на тобі, скажуть, пане Саво, життя-биття, живи у нас та їж хліб, що ми для тебе заготували за те, що ти колись нам так у печінки в'ївсь? Ні, вони з тобою ще умовляються, щоб ти їм служив, а вони й тобі тут же помагатимуть. Коли змовишся, так тоді й гетьманом будеш. А то сподіваться на ляхів, та ще й чогось лякається! Вони не такі, сам здоров знаєш. Ік нечистій матері шлях покажуть!

Сава. А коли так, я зостанусь тут!

Гнат. Що ж, волю маєш! Зоставайся при батькові, служи, хай тобою помикають, та отті, що горілку п'ють та тільки багато кажуть, а нічого не роблять, хай вони гордують тобою! Га, нашим Савою! тим, що колись Остряниця казав: отсе буде парень! голову мені одріжете, коли він нас та не визволить колись з-під ляхів, бо я ще такого молодця та розумника не бачив. Оттак казав Остряниця, так говорило ціле військо наше, так об тобі судив весь люд православний; та ще й ляхи католики і татари бусурмени, і усі так говорили про нашого Саву.

Тепер Сава підніжок якого Гордія або Завалченка! Гаразд! гаразд! У очах темніє, як подумаєш, чим би той Сава бути мусив і чим він тепер zostавсь! От як оддякують люди.

Сава (з палом хватає його за руку). Слухай. Чи винен я? Коли у нас живий був Остриця, тоді от-що таке було (як оттепер і бачу і чую): діялося то навіпісля Стариці; старшини тільки поховали Левона і сиділи собі на відпочиванні край намету, а мене тоді меж їми не було, я ще з ляхами бився. Прийшов і я; вони почали мене розпитувати; я їм усе, як треба, повідав, про усе їм розказав, а вони тее як зачували, та лась-лясь у долоні: ай, кажуть, Саво, ай Саво!.. Після того вони між собою рахували тай не знали, що починати. Гетьман казав: як пани рішать; а пани старшини то тее то сее, нема пуття! тоді я підійшов до їх та й кажу: от ви не знаєте, що робити? А що? кажуть вони. Нехай, кажу, які зостануться тутечки задній шлях стерегти, а пан гетьман хай незабаром поспіша Конєцьпольського доганяти. Усі згодились. От, кажуть, молодий та розумний, порадив нас! Пішли ж вони зброї зготовляти та коні сідлати, а пан Остриця призвав мене до себе та й каже мені: Я тебе боюся, Саво! А від чого ти мене боїшся, пане гетьмане? А від того, каже, що бач який ти голінний та моторний та розумний, та як тебе усі люблять та поважають. Як ти схочеш, то й мене колись з гетьманства зженеш. Ні, кажу, при такому гетьманові я хоч посліднім козаком радніш служити. Тоді ми обнялися та й поцілувалися. (Отер сльози). Добрий Остриця! Я присягавсь відомстити за його, і дознались лиха ляхи! Тепер у мене зосталася одна думка: щоб мене вибрали гетьманом. Бо як сижу собі коли один, то все й думаю: Що із сього буде, коли ми по кутках ховатимемося! Треба гетьмана, та треба такого, щоб усіх повернув на добрий лад та завладіти з усіма умів. От, кажу, як би мене вибрали: я б і те зробив і те змінив і те врядив, начав із батьком рахувати, а батько обіщавсь мені. Скликав собі панів старшин на бенкет, і—вибрали вони батька! Спасибі й прости - бі йому! Нащо його? він молодий, та у його норів не хороший! Лучче когонебудь, аби не мого сина! Оттак роблять на світі! Що ж я робитиму?

Гнат. Що робитимеш? Не гнівайсь, будь ласкав; на, читай лишень отсе! (Дає йому лист паперу).

Сава. Що се? від пана Конєцьпольського.

Гнат. Еге!

(Сава читає й дивується, далі сідає на землю й задумується)

Гнат. А що? Бачиш, вони ще не задумували, а вже поляки уперед нарікають, кому гетьманувати.

Сава (встає прожогом). Нікуди діватися! Коли Сава не гетьман, то хай він не буде і той, про кого пісні співають! Хоч і

напротив батька піду, та за діло! Нехай так не робить! Хоч і поляки нарікуть, та зрадником не буду, вп'ять достанеться послужити рідній Україні. А вже ж який помай біг, такий і бувай здоров! Пан Конецьпольський уже мене бачив на полі, нехай подивиться на мене у світлиці (Виходять).

Сцена III

В Терехтемирові. — На площаді багато козаків і народу. Біля церкви старшини.
Дзвонять.

Андрій (виходить на цвинтар). Братці, панове козаки! Отсе ми созвали вас усіх раду порадиги та діло поладити. Вже два роки уплило з тої пори, як ляхи нашого шановного пана Остряницю загубили, хоробрих старшин та енералів наших у себе в Варшаві закатували, лихом та напастю бідну нашу Україну посипали. Два роки! за два роки багацько води утекло. Тимчасом католики нашу віру женуть, церкви плюндрують, святе наше жидові на поругу віддають, над людьми православними знущаються, жінок та дівок наших поганють, худобою нашою отцевською та дідівською поживляються. Жалкується Вкраїна, як бідна вдовиця! Молить бога, й не вмолить; блага діти свої, і не вблагає. Настигли нас злії невзгоди, вороги нас безталанних подоліли. Розбіглися козаки, забули матір свою боронити. Отсе так ми поміж собою, зібравшись, рахували, та й замишляли, якби нам усім на ворогів своїх одностайно стати, рідну землю свою до себе єднати, а недовірків із її повипихати. Та навконець утімили, що так як череді без личмана, так козакам без гетьмана. Та й думали ми собі й гадали, кого б нам то щоб такого хороброго та дотепного чоловіка узяти. Думали ж ми тай думали, тай гетьмана собі вибрали. А вибрали ми собі пана Петра Чалого. Знаєте ви його усі: він чоловік і під літами, і розумний і хоробрий, та ще сина ма, такого сина, що й ляхи від його трусилися і козаки йому дивувалися. Оттак же як ви тепер скажете? Чи до мислі він вам буде, чи ні? А між нами луччого немає.

(Тихий шум)

1-ий козак. Аби зараз нас на ляхів повів!

2-ий козак. Та щоб козацьку лицарську волю шанував!

3-ий козак. Та ми його знаємо, він і ще при Сагайдашному полковником був.

4-ий козак. А як же! се ж Савин батько!

(Шум більшає, далі чути слова)

Під Чигирин на ляхів! о, о, о! У нас буде гетьман!

(Далі чути брязкіт шабель і крики)

Гнат. Слухайте лишень, що я вам казатиму. Гната Голого послушайте! (Шум мовкне). Братці! що вам за радість вибирати

старого діда? Що, ви думаєте, що він нас гаразд поведе? Неродить столітній бабі дитини; не шеревувати йому козацького війська, не рихтувати йому на супостатів! Та й не гріх таки вам позабути свого хороброго, голінного пана Саву? А ст кого виберемо так отсе так! Лиха усидить ляшок! І унія к чорту шелехне!

Петро. Панове козаки! Коли я вам не вгоден — може я й старий і немошний, і війська вашого мені не шеревувати, ані на ворогів рихтувати: нехай так! Тільки не вибирайте мого сина! Бо він молодий, та ще як хоче, я хоча й батько йому, а правду треба казати: учився він у ляхів!.. коли ж вас радити, так от пана Павла виберіть: так! Або пана Гордія, тільки не мого сина!

1-ий козак. От Голий, нагадав! Коли сам батько про його не гаразд говорить!

2-ий козак. Та хай йому болість! Він такий злий, та усіма гордує.

3-ий козак. Коли б добрий чоловік, так не став би перебивати батька.

4-ий козак. Інший би сам сказав: не хочу.

5-ий козак. А тож! Таки Петра Чалого, та й тільки!

Всі. Петра Чалого волимо! Чолом тобі, наш гетьмане!..

(Старшини підносять йому булаву, бунчук і корону з хрестом. Чалий цілує хрест, бере бунчук і булаву і стає на цвинтарі лицем до народа і козаків.)

Крики стихають. Всі з шанобою слухають нового гетьмана)

Петро. Ну, пани козаки! Тепер як ви самі мене вибрали, то ви тепер вже мене й слухати мусите. По старому нашому звичаю, як виберуть гетьмана, то він поступається усіх горілкою частувати, а у нас сього не буде. Гріх тоді гуляти, коли Вкраїні лихо при одиться; зараз добувайте шаблі та самопали, та на ніч у поход під Чигирин. Тоді, як бог нам допоможе і ми щасливо назад звернемося, тоді й веселости собі завдати можна. Збирайте, панове полковники, ваших козаків, та щоб усе незабаром у вас у знаряді було! Чуєте? Панове Максим Горленко та Микита Завадченко хай застаються на сторожі Терехгемирів боронити! Ідіть, козаки, та на вечір сходіться!

Крики. Здоров'я нашому гетьманові!

Петро. А ми з вами, панове старшини, підемо у церкву та господеві помолимося, та розсудимо, як що кому треба чинити, а там перехристившись — гайда! Може кому прийдеться за віру умерти: дай боже мені!

Голоси старшин. Не дай боже, наш гетьмане!

Петро. Чом? Хто терпен, той спасен, а хто за віру умирає, той собі царство заробляє.

(Входять у церкву. Козаки ідуть хто куди, співаючи пісню:

Ой дай, боже, за гетьмана нового

Жити, як за старого!

Хліба, соли його уживати,
Ляцькі городи пюндрувати,
Слави, лицарства козацькому війську доставати!
Ой дай, боже!)

Сцена IV

Біля Сави збирається чимало козаків. Гнат стоїть оддалі.

1-ий козак. А що ж, пане Саво? З тебе тепер могорич: щоб не дурно було, щоб і ми знали, що не тебе гетьманом, а твого батька вибрали!

2-ий козак. Ну його! Ач як запишнись, і говорити з нами, не хоче!

3-ий козак. Ходім від його!

Сцена V

Сава стоїть замислившись. Гнат помалу підходить до нього, за ним Лисецький.

Гнат. Пане Саво, Саво! скаменись! Се я твій Гнат! Бідага! От тобі! Тепер зовсім розсчитавсь з козаками? Оддякували вони тобі за вірну службу.

Сава (з огнем). Гнате, прощай!

Гнат. А що ти надумав?

Сава. Або до Конецьпольського, або топитися.

Гнат. Нащо топиться? Конецьпольський ще провозатого дає. (Лисецькому). Отсе, пане, той пан Сава Чалий, що вороги шанують, а свої глумують.

Лисецький. Пан муй каже свій чолом вам, посила отсей лист і приказує увірити пана, що він панові тепер буде і другом і оборонником. І просить пана до себе.

Сава. Гарно. Багацько дякую панові. Приїду через два тижні.

Лисецький. Та, видиш, пане, ваші козаки у поход зібралися, так пан із тобою має порадитися.

Сава. Не бійсь! Не довго знаходяться. Скажи своєму панові Конецьпольському, що я йому, моему оборонникові і добродіте-леві, у всім радніш услужити; та скажи ще, щоб він не сумлівався: я тепер вірний і щирий послужник його милости короля і посполитої!

ДІЯ ДРУГА

[Сцена I

В Вапулишиній світлиді сидить замислившись, з заплаканими очима, одна Катерина

Катерина (встає і співає):

Чи я в лузі не калина була?

Чи я в лузі не червона була?

Нащо мене порубали і гіллячки поламали?

Така доля моя!

Чи я в полі не травина була?
Чи я в полі не зелена була?
Нащо мене покосили і в копиці зволочили?
Такая доля моя!
Чи я в батька не дитина була?
Чи я в батька не кохана була?
Нащо мене засватали і світ мені зав'язали?
Така доля моя!
Чи не було річеньки утопитись мені?
Чи не було кращого полюбитись мені?
Достанеться стиду - бриду цілувати повновиду!
Така доля моя!

Бідна моя головонька! (Схилившись до стола, плаче і закриває лице руками).

Настя (входить). Катерино! чого се? Боже мій милесенький! уп'ять чогось зажурилася! отсе яка зарюмана! Ходім лишень: там у нас дівчат зібралось, танок заведемо!

Катерина. Бодай тебе з твоїм танком! Мені дихати важко, а вона з веселостями розносилася!

Настя. Що там за лиха година?

Катерина. Еге, сміх бач! а коли б тобі те, що мені...

Настя. Та що ж там? Ану лишень, скажи!

Катерина. Заміж мене віддають. (Плаче)

Настя. За кого?

Катерина. А за кого?! бодай би він не діждав!

Гнат Голий, казала мати, сватає!

Настя. Тільки що сватає!

Катерина. Але... Так вона мене позавчора призвала та й каже: щоб ти, донько, знала: свата тебе пан Гнат Голий, чоловік важний, ще із старших; чи підеш за його? Я було замуркотала, а вона на мене як погляне — так, а я й злякалася та й сказала: як хочеш, мамо; а мені ти як волиш, так твоя воля нехай і буде! А вона мені й каже: ну, так отже як вернуться з походу, так зараз і рушники подає. А мені не те, щоб жити з ним: дивиться на його вадить!

Настя. Так нащо ж ти згодилася? Аже ж мати тебе питала, чи хочеш за його?

Катерина. Так я боялася.

Настя. Ох, сміх і горе з тобою, тай годі! Хіба ж ти забула того... свого... по кім не одна дівчина вздыхає, а він те й зна, що до тебе!

Катерина. Ох, сестрице, душечко! Якби ти знала, як я люблю його! Далєбі, отсе як днів зо два не побачила, так не наче зовсім світ змінивсь, та так серце уривається, що не дай його боже!

Настя. А він отсе і в поход не пішов: усі пішли, він зостався.

Катерина. А він тут?

Настя. Та я його сьогодні вранці бачила, та такий чогось сумний та невеселий.

Катерина. Ох, моя матінко! мабуть довідався! Що ж я йому й казати?

Настя. А він щодня буває у тебе? давно ти його бачила?

Катерина. Та от уже з-півтижня.

Настя. А чого доброго? Батько його тепер гетьманом: сі чоловіки коли добрі і ласкаві, а як піднімуться вгору, так і забули! Але ж хоч і мій: який був дошпетний та приятний, як він мені боживсь та присягавсь! Не покину, каже, тебе ніколи; поки живий буду, тебе не забуду. А от, як його зробили полковником, так тепер і мимо пройде, мов ніколи не бачилися! Та біг з ним! Коли він мене забув, так і я його. Гляди, щоб і твій з тобою того не подівав!

Катерина. О ні, Настусю, далєбі ні. Він такий добрий та вірний, він мене по вік не забуде: швидше собі смерть заподіє, ніж мене любить перестане. Ох, кращого молодця на світі нема. Про кого пісні співають? кому молоді й старі дивуються? Куди не поглянеш, куди не прислухаєшся, усе про мого Саву! О, колись і мені лежало се радістю на серці! Було як зійдуться дівчата: кожна похваляється своїм коханком, а як до мене дійдуть, усі притихнуть,— ні, кажуть, від Катеринино краще і моторніше немає! Його й хвалять, його й славлять, а він каже: що мені отся слава? мені щоб тільки віра наша була ціла та вороги нас не зобижали, об сім тільки й богу, каже, молюся! А як один раз ми сиділи тутечки удвох, а він мені так жалко розказує, як ляхи наших зобижають та віру женуть, та й каже: гарно, Катю, за віру свою вмерти, і біг тому на тім світі заплатить і пам'ять його люди шануватимуть. Що, каже, якби нам з тобою ув один час присудила доля за свою віру вмерти, поховали б нас у одній ямці, а душі наші у господя бога тішилися! Тоді мене аж у сльози кинуло! Та якби ти почула, як він візьметься розказувати, як він воював та де бував, та які біди йому прилучалися... і боже мій! Подумаєш, чого то він не одбув на своєму віку, а всеж то бог доброго боронить!.. О, Натусю, Натусю! Не бути мені за ним— не бути мені ні за ким! Понесуть мене на гробовище, я умру з туги! (Плаче).

Настя. І мені вже жалко стало. Широ ти його любиш!

Катерина. А ти думаєш: ні? Далєбі люблю. Коли б не любила, так я б так і не говорила.

Настя. Так коли ти певне знаєш, що він тебе не покине...

Катерина. Далєбі знаю, сестрице. Він мене любить. Його хотіли сватати на великих паннах, так він одмагався! Та він мені сам казав, що мене не покине.

Настя. Так що ж ти? Бух матері в ноги, та й скажи, що я, мов, ні за кого не хочу іншого; люблю Саву— йому й жінкою буду.

Катерина. Так я боюся.

Настя. Так що ж ти будеш робити?

Катерина. Та я й сама не знаю, що мені робити на світі! Ох, бідна ж моя головонька!

Настя. О, та чудна ж бо яка ти, сестрице! Справді з тобою і наплачешся і нарегочешся. Коли ти боїшся, так я сама піду та й скажу твоїй матері.

Катерина. О ні, Настусю, не кажи; будь ласкова, не кажи: я боюся...

Настя. Так ти мабуть хочеш за Голого?

Катерина. Хай його лиха година поб'є! Я ні за кого не хочу, тільки за мого Саву.

Настя. Ну, так на тебе нічого дивиться! Плакатимеш, очі виплачеш, а доброго нічого не буде. От тобі побожилась: піду та й скажу, що ти любиш Саву. Сьогодні увечері скажу. (Іде до дверей.)

Катерина (кидається за нею). О, не кажи, Настусю, стривай...

Настя. Хай не Настя буду, коли не скажу! (Виходить).

Катерина. От тобі на! що, як вона скаже? Як мені матері відказати? Ох, матінко моя!

Сцена II

Сава (входить). Здорова, Катю!

Катерина (кидається йому на ший). Мій Саво, мій миленький!

Сава. Ох, моя перепілочко! (Міцно обіма її.) Погано нам приходитьсь, душно мені на світі!

Катерина. А сьогодні жарко.

Сава. Жарко, Катю, дуже жарко. (Показує на голову). Оттут горить (показує на груди): оттут пече! Катю, Катю! може не довго нам тішитися, не довго нам бачитися! Розлучає нас злая доля!

Катерина. Як? ти мене покинеш? (Про себе). Ох, матінко моя рідна, провідав?

Сава. Покинуть тебе? Хай бог того покине, хто свою кохану покидає! Ні, Катю; не я, а ти мене покинеш, розлучає нас лиха доля.

Катерина (з ляком у бік). Якраз! (До Сави) Отсе твій батько як став гетьманом, так ти змінився.

Сава. Ох не рви мого серця, вже його і так трохи не розшматували. Я до тебе біжу для розваги, а ти мені знову труда завдаєш. О, якби ти знала!.. Катю, ти не знаєш, як оддякують люди; ти молода, ти сього не знаєш! Тепер уже я не той, що був колись: за мою службу, за мою працю з мене знущаються, цураються мене, наругаються надо мною. Не той уже я Сава! Покинули мене брати мої, одступивсь од мене рідний батько, нема в мене ні друга ні приятеля — один я зостався! (Дивиться на

неї ласково). О ні, я помилився, є ще у мене ти, іще я не зовсім сиротина!..

Катерина. Саво!

Сава. Ох, Катю, Катю! прощай, я піду, мені жити нудно, я хочу вмерти!

Катерина. О, не вмирай, Саво! Коли ж умирати, так по-мремо обоє.

Сава. Серденько, душенько моя! О, якби тільки вмерти! може цілий вік достанеться блукати по світу, усіма забутий, як при-блудна вівця. Знаєш? мені вже не можна тут жити, не хочуть, щоб я жив тут... Я піду відсіль, піду куди очі дивляться; може де на чужині загину, тоді хоч ти згадуй мене! Не забувай мене!..

Катерина. Я піду з тобою.

Сава. О ні, тяжко, важко тобі йти за мною: у тебе мати, родичі, ти жалкуватимешся навпісля!

Катерина. А в тебе хіба батька нема?

Сава. Батька? Не кажи мені сього, я загубив, я протесав свого батька, або він мене, проте нехай нас біг розсудить! Ле-дашу шкапу поганий їздець у сто разів лучче поважає, ніж вони, сі козаки, мене бідного.

Катерина. О мій миленький! Та щоб же їх недобра година узяла. як вони тебе зневіряють!

Сава. Спасибі, що хоч ти мене пожаліла! Мені і на світі жити вадить. Коли б не тее, я б утопився.

Катерина. І я з тобою!..

Сава. Ох, ти моя миленькая, добрая Катя! Вона на усе го-това!..

Катерина. На все, далєбі на все! Як ти підеш, я за тебе вчеплюся; хоч ти мене відженеш, я уп'ять таки піду, усе таки не одстану од тебе!

Сава. А мати, а родина?

Катерина. Матінка! (На очах сльози).

Сава. От бач, тобі й жалко!

Катерина. Жалко? а як же не жалко? Бач, тобі не жалко мене покидати.

Сава. О, щоб мені смерть на сім місці!

Катерина. Коли смерть, так обидвом разом! Я від тебе не одстану. Щоб мене грім убив, коли я хоч часиночку без тебе житиму! Мати?.. Мені без тебе ніщо не дорого; коли ти справді задумав іти, я покину матір, таки піду за тобою!

Сава. Без тебе мені тож світ божий темниця, тільки мені тебе жалко! Я піду. сказано, куди очі дивляться, наберусь і лиха і горя. Може деколи і хліба не їстиму і сльозами умиюся, як ти усе те терпітимеш?

Катерина. Бач, який ти: ти так зможеш стерпіти, а я й не зможу! Я люблю тебе.

Сава. Я піду у ляцьку землю.

Катерина. Хоч і к татарам, хоч на край світа! Я все таки тебе не покину, далєбі не покину: що хочеш роби, а коли ти справді надумав іти, я не зостанусь!

Сава. Квіточка моя весняная! ягодка моя червоная! Біля тебе й горе забудеш. Геть, каталажна думка! Я вп'ять Сава, той Сава, що був і перше. Нехай з мене знущаються, нехай з мене глумують, є у мене, хто мене приголубить! (Обнімає її) Серденько, рибонько! Катречко моя! (Цілує її.) О, якби наші душі оттак обвилися та заразом і вилетіли з тіла!..

Сцена III

Параска (входить). Що се? Катю! Отсе так!.. от молода!..

Катерина (з ляком відскакує). Матінко!..

Параска. Пан Сава! ну, до діла! Гетьманський синок! Ні, се вже як хочеш, а тільки вернеться батько з похода, я піду до його: ти знаєш, як дівчат зводить. Не подивлюсь, що ти таке єсть! І ти, бісова — що се ти робиш! А, молода ти! та ти мене на цілий вік осоромила. Стривай, я покажу тобі! Ач як міцно обнялися! Дивіться, які наші молоді!

Катерина. Ох, бідна ж я!

Параска. Ач, така то ти мабуть будеш, як і заміж підеш!

Сава. Пані моя! Хоч я і виноватий тим, що нищечком вчашав до твоєї доньки, та вже як покоритися, так і бог простить. Я на неї нічого поганого та худого не замишляв: я її любив, вона мене, нам обоїм одно без другого жити не любо. Що ж, кажуть добрі люди, що вірному кохання і біг не противник! А я любив її, і люблю, і вічно любитиму! Вона мене теж... Ані я до другої, ані вона до другого не підемо. За таке кохання нема гріха; ми не винні, що нам біг серце дав.

Параска. Так ти хіба не знаєш, що вона заміж виходить?

Сава. І не знаю і не чув і не вірю. Хіба ти її приневוליш? Що ж із сього буде? Згубиш нас обох, і зятеві журба вічно буде, і сама собі печалю завдаси! Я тільки знаю, що моя Катречка щиро і вірно мене любить, як і я її. Коли ж лиха доля нас розлучить і не дасть нам в парі жити, то ми й тому раді будемо, що не витерпимо розлуки, а справедливий господь, хоч не на сім так на тім світі наші душі усе таки до купи злучить.

Параска. І ти любиш Саву, донько?

Катерина. Ох, матусю, люблю!..

Параска. Так нащо ж ти, як Гнат Голий тебе сватав, сказала, що хочеш?

Сава. Як? Гнат Голий? Тебе сватав? Ти згодилася, Катерино?

Катерина (кидається до ніг матери). Матінко, ненечко! прости ж мене! Я побоялась: так — сама не знала, що сказала, сказала та й

сама не рада. З тої пори отсе мені така мука, що і хліб на думку не йде. Я люблю Саву, до віку вічного його любити буду! А Гната Голого... як він мені на думку прийдеться, так аж у грудях важко стане. Далебі, матінко, я тільки злякалася, а я люблю і любитиму одного Саву. Не розлучай мене з ним, матусю, бо і він мене любить!

Параска. Так нащо ж ти сказала? От дурна! Хіба я тебе неволила, чи що? Ач, сама собі жалю завдає! Біг з вами, діточки! Коли вже так собі любитеся, то і біг з вами! Я вам не розлушниця! Хоч куди, так я нічого. От вам моє благословення! Я не буду супротив... Пан Сава чоловік гарний і добрий і великого роду, і все... Біг з вами! Про мене, так хоч зараз до вінця.

Катерина. Ох, матусю, миленька, матусенько, як же ти мене звеселила! (Кидається на шию Саві.) Сава, ти мій тепер!

Сава (клянеться Парасці). Не знаю, моя нене, чим тобі і дякувати: ти мені віку прибавила.

Параска. Господь з вами, діточки! Любіться собі, мене не забувайте: от уся й дяка.

(Входить Настя)

Катерина (кидається Насті на шию). Сестрице, Настусю! тепера Сава мій! Мати така добра: як узнала, так зараз нас і благословила.

Настя. Ну, що! Не правду казала я тобі: признайся матері, вона тобі нічого, а ти тільки й знаєш, що рюмаєш. (До Параски) Здоровенька була з молодими, тітко!

Параска. Спасибі. Бач, яка ти, Настю: знала, що моя Катя любить Саву, а мені не сказала. Я б тоді зараз згодилася, а то сердешна—що одбула! Бач, як з лиця спала! А все то через журбу! (Бере Катерину за голову). Яка головка гаряча, а очі які червоні! Піди, моє серденько, умийся холодною водицею, може воно полегшає.

Катерина. Ні, мамо: мені й так легко на серці.

Настя. Сказано—молодий з молодію! Тепер тільки помолитись богові, та й до шлюбу.

Сава. А я попрошу тебе, мати: чи не можна так, щоб на сім тижні і весілля у нас було.

Параска. А батька твого подождати? Хто ж у нас на весіллі буде?

Сава. Нема у мене батька! у мене тепер є мати! Справимо весілля і без гостей, бо мені треба поспішати...

Параска. Правда, твоє діло військове. Та у теперішню годину як веселитися—то тільки гріха набираться.

Настя. Ану лиш ти, молода заручена, ходім у твій садок: либонь рясно цвіте!

Катерина. Ходім, Саво!

Сава. Ходім! (Про себе) Гнат Голий! отсе ще мені карлючка!
(Виходить).

Сцена IV

В городі Терехтемирові.— Дзвонять. Велика сила народу; біжать, товпляться, чути крики

1-ий. Наші вертаються з похода.

2-ий. Де?

3-ий. Та ондечки. Не бачиш? уже у городі.

2-ий. А, тепер і я бачу.

3-ий. Насилу доглядівся.

(Микита з козаками виходить назустріч гетьманові і старшині, котрі з'являть
з коней. За ними ідуть козацькі полки. Народ товпиться біля гетьмана. Гомо-
нять, розпитують)

Народ. А що? ну? чи щастя чи нещастя? Чи побили ляхів?

Гетьман Петро Чалий. Багацько заходу, а день праз-
нику. Бачите, пішли ми у похід, а нас мало. Зустрівся з нами
загін ляхів, так ми його й побили. Та ще й два табори полоне-
них навезли. Та про все це ще байдуже. Хотілось було у Чиги-
рин убратись та саме ляцьке гніздо поворухити, та ні, не з си-
лою! Треба більш козаків понабирати: і за те спасибі, що деякі
поприставали до нас, учувши об нашій справі. От як більш по-
збираються та ще запорожці злучаться з нами, тоді сміло можна
сподіватися, що додамо лиха супостатам.

Народ. Ну, а все ж таки наші одоліли?

Петро. Та наші, та що із цього пуття ще? треба більш!

Народ. Що ж? і за се дякуємо богів. Гей наші одоліли!
Гетьмане наш, милий гетьмане наш!

Петро (до козаків). Ну, тепер, хлопці, я вас одпускаю. Спасеть
бог за вірну службу! Ідіть собі та поділитесь здобичею, та без
сварки, без чвари, тихенько та хорошенько. А потім відправте
собі молебень, та панахиду по вбитих, хто у кого прилучиться,
або родичі, або приятелі... Що ж робить! військове діло, терпіти
треба. Та і того не забувайте, що хто за віру свою загинув, то
того біг на тім світі не зоставить. Та глядіть, багато не гуляйте,
бо тепер таке діло, що як ляхи узнали об нашій справі і то так
і стерегтимуть, щоб нам напасть учинити. А через тиждень уп'ять,
я куняти не люблю. Мені щоб усе жваво, та бойко, та моторно
було! Ну, ідіть собі! (Козаки розходяться). А ви, панове старшини,
буйте ласкаві, ходімо до мене: після похода відпочити треба.

Микита. Чолом твоєї милості, високовельможний пане геть-
мане!

Петро. Здоров, здоров пане Завалченко! Чи все гаразд було
без нас: у городі, дома у нас? Чи не чув чого? чи на бачив?

Микита. У городі то, пане гетьмане, нічого. А чув я тільки, що вискакують тут ляхи та ходять перевдягнуті.

Павло. Треба глядіти, а то вони, сучі, лукаві як біси. Появиться один, а там другий, а там гляди — чого доброго! Та ще отся жидова... ік злидню б усю її повипихати!

Микита. Але... вони самі повтікали. Бо як народ розсердивсь, та яким ще сторчка у воді завдали.

Андрій. Так бісовій жидові і треба!

Петро. Ну, більш нічого не чути?

Микита. А що, пане гетьмане, не любо і тобі то буде слухати, як я тобі повідаю. Та що ж, треба!

Петро. Що таке?

Микита. А от що, пане гетьмане: син твій по кривому шляху поїхав.

Петро. Що таке?

Микита. Да так, що його тепер у городі чортма: поїхав, а куди? хто його зна. Та ще й оженився. Та забрав свою жінку і худобу і челядь, тай майнув. А було се... коли? у понеділок? так у той понеділок.

Павло. От тобі на!

Андрій. Оженився без батька!

Степан. Та й майнув, кат зна куди.

Грицько. Та вже хто батька не слуха, то з того добра не буде.

Петро. З ким же він одружився?

Микита. З Вапулівною Катериною. Її мати удова, жінка полкового обозного, він умер років два тому. Оженився, та й поїхав. Бідна теща от як убивається!

Петро. Господи!

Микита. Вона зовсім була заручена з паном Гнатом Голим.

(Всі дивляться на Голого)

Петро (подумавши). Ходім, Микито; розкажи мені, як се діялося. (Відходить з Микитою).

Павло. Отсе ж він розсердився на нас, що ми батька вибрали, а не його!

Андрій. Падлюка ж він, коли батькові завистує!

Антін. І де се видано, щоб женитись без батька!

Онисифор. Та ще й відняв у свого приятеля невісту!

Ничипір. Бач, Гнате, ти за його заступався, а він чим тобі оддякував!

Карпо. Ач, бідний, як змінився!

Андрій. Не оступався би за його. А то, бач, грів гадюку у пазусі, вона й укусила!

Павло. А голінний хлопець був сей Сава, та звів його лукавий.

Андрій. Так що ж, що голінний! Хіба ми його не честили за те? Йому усе було, чого він стоїв. Що гетьманом не вибрали? А те б знав, бісів, що хоча він і був молодець — не через батька се. Якого напусту про його напустили! Чим ми його не шанували? І подарунками і честю.

Павло. Ну, та він усього того й стояв.

Андрій. Те! оддякував він гарно за се! Не по ширій любові служив він родині, а з користи.

Ничипір. Атож! З чого він нажився? все з нашої ласки. Нехай би вернув усе!

Онисифор. Та вже се йому не минеться.

Карпо. Ну його к злидню! Що ви з ним розвозилися! Баба з воза кобилі легше.

Грицько. От, Карпо хоч як, так вигидає. (Розходяться).

Гнат (остається один, стоїть кілька хвилин як вкопаний, потім з досадою тупає ногами і рве на собі волосся). Побила мене лиха година!

Сцена V

В Немирові у Конецьпольського. — Конецьпольський і Сава

Конецьпольський. Так, Саво. Нехай кажуть, що ми не шануємо тих, що нам корються — ти не те скажеш.

Сава. По віки вічні дякуватиму за вашу ласку.

Конецьпольський. Що казав, усе те сповнив: і земля у тебе є, і хутір, і усякові статки. І от наказав дом вибудувати, живи та служи нам.

Сава. Поки сили буде, на все радніш для вас.

Конецьпольський. А тимчасом я напишу об тобі. Хоча ваші козаки так розгнівали короля і посполіту, що їх повернули у хлопц, та ми таки, коли з щирим серцем покоритися, уп'ять положимо ласку. А я таки настою на тим, щоб уп'ять гетьмана поставили, і тоді, Саво, узнаєш мою правду! Будеш українським гетьманом!

Сава. Тоді, пане, перше діло мое буде вірною службою оддякувати його мосці королю і тобі мойому батькові добродітелеві.

Конецьпольський. Тоді інак буде. Ти чоловік розумний і дотепний. Під тобою швидше вони увоймуться, шизматики сі. Тоді сподіваюсь, унія вже візьме своє. (Сава скоса дивиться на нього). А що ти? чого ти так дивишся? А, я знаю, ще нерозвикся з козацьким духом! Ну, побудеш у нас — змінишся! Іди тепер до своєї вотчини, а у неділю до мене, та я таки й сам на новосіллі буду.

Сава. Унія! (Помовчавши трохи). До зобачення пане!

ДІЯ ТРЕТЯ

Сцена I

В Немирові, в домі Конецьпольського.— Конецьпольський, Лисецький

Лисецький. От диво, пане!

Конецьпольський. Що таке?

Лисецький. Якби пан думав! Той Гнат Голий, що з мною перемовлявся,— як би пан думав? на Саву тепер наріка!

Конецьпольський. Як?

Лисецький. Каже, мов сей Сава ненароком прийшов, щоб до нас підсусідитися та взнавать про наше! А він, каже, од козаків посланий, щоб одвод зробить. Нехай, каже, пан йому не вірить, бо він його ізрадити мислить.

Конецьпольський. Як же? коли він сам тебе до Сави приводив!

Лисецький. Отож і мені чудно. Нате вам отсей лист від його.

Конецьпольський (читає) „Многі діла дивні діються. Іздавну я був вам радніш, а отсе і мені було підрадили. Я думав, що сей Сава з щирою правдою до вас, аж тепер взнав, що він з козаками в ладу і перемовлюється з їми через листи. Хай його високовельможний пан бережеться: він зрадник він вам лихує!— Вірний і найпоследній панський слуга і підніжок Гнашка Голий“.

Лихий же їх розбере!

Лисецький. Та я на се, пане, не дуже потураю.

Конецьпольський. Тільки сей Сава не добре щось на мене позира, як я йому про унію стану казати.

Сцена II

В Терехтемирові.— Старшини й козаки проходжуються, розмовляючи проміж себе

Максим. Що, панове, казали, уп'ять у поход?

Ничипір. Бодай його возилася з походами! Ходиш, анічого не виходиш.

Карпо. Панові Ничипорові усе б пожива була.

Ничипір. А що ж марно битися! То не козацьке діло, коли воюєш без поживи.

Андрій. Та що, братці? Щоб сього гетьмана трясця взяла! От уже вісім місяців гетьманує, а що ми зробили? дальш Терехтемирова носу не ткнем! Перш казав, що нас мало; от уже й ціле військо зібралось, а все нічого нема путнього.

Антін. Мов ненароком усе бариться!

Степан. Та ще й спесивий який слав! Отто колись я прийшов до його, так він такий, що ну!

Грицько. Щось, панове, та не даром він... хай мені не зна що, коли у його поганого немає на думці.

Павло. О ні, панове, за се я стою! Отсе що він рахманний здається — побачимо.

Карпо. Та вже як хочеш, а я став помічати: щось недобрий вітер подиха!

Гнат. Та й дуже недобрий, пане Карпе! Вам, панове, тільки так здається, а я запевне знаю, що нам незабаром біда прилучиться.

Голоси. Яка?

Гнат. Така, що здорово біга! Коли ми не випередимо її, так пропадемо: ляхи усіх живцем заберуть.

Павло. Від кого так?

Гнат. Від одного зрадника, сучого сина! Від такої гадюки, що, казали, я у пазусі грів. Від Чаленка. А що, панове, ви ще, на знаєте, де він?

Антін. А чорт його зна, пішов кудись блукати.

Грицько. Ог уже півроку і чутка об йому пропала.

Гнат. Так знайте ж, панове: він живе біля Немирова, та й панує. Зазнався з ляхами, купив маєтку, вибудував хоромину, звівся з Конецьпольським, та на нас усіх тепер лихо замишля.

Павло. Не минує він наших шаблук, коли се правда.

Грицько. Я вже заздалегідь об сім прочував.

Павло. Прочував, та й гадки не взяв.

Грицько. Ні. Се вже я такий, що від мене ніякий чорт не сховається. Провідаю як не вхилився!

Гнат. Та чи провідаєш, чи ні, а я вже провідав і взнав. Нате вам, панове, отсей лист: коли хочете допевнитись, що се не брехня, прочитайте лишень!

Грицько. Я невчений, так хоч і не глядіти. Чому можна, я й так повірю; а чому не можна, так хоч ти цілий оберемок паперу принеси, так, далебі, не повірю.

Павло. Давай! (Читає). „Гди-би нам із тобою обачитися, так щоб ти од вражеских помислов слабоден був, то я упевнив би тя, щоб ти не лякався, бо тебе не ошукають, але вельможним войська запорозького гетьманом поставляють.“

Грицько. Бачите. Що ж отсе він затіва?

Антін. Еге, перся, бач, у гетьмани, так не дали; так він от куди вдаривсь.

Мосій (розпихаючи старшин швидко). Ану, стрівайте ще! що дальш буде?

Карпо. Тю, дивіться лишень! От іще і він нехай прочита! дайте йому! Він там розбере лисого діда.

Мосій. А що не розберу, думаєш?

Карпо. А дай йому, пане Павле, нехай він похарамарка.

Павло (тиче йому письмо під ніс). Ну на дивись!

Мосій (розбирає). Аза, ні помиливсь трошки: здається „зз-ем-ля“, а воно, бач, „живіте“. Чортова ляхова писать не вміє. Як погано!

Карпо. А що, розібрав?

Мосій. Чорт його розбере! Погано написано.

Карпо. Ні, ні; почав так кінчай!

Мосій. Ану тебе! (Відходить).

Карпо. Ач, вирвався як Пилип з конопель! Та ні, не при тобі мабуть написано.

Мосій (хитає головою). Еге!

Павло. Ну, слухайте дальш: „А як твое жоланне есть послужити крулевству і щоб ти не боявся ворогів, бо еслі вони увідають, мусут тебе у заліза утрончити або забити, то ти спішно утікай до нас, а у нас пристальний приют тобі налізен буде, і од жадного неприятеля небезпеченство, але шана, як потреба“. От що робиться, панове, а ми сього і не знаєм!

Степан. Ну, спасибі тобі, Гнате, що ти зумів ізвідати, а то ми б усі пропали.

Павло. Ну, якже ти, Гнате, сей лист добув?

Гнат. Бачите, він то ще іздавну міркував, якби нас згубити, а собі щастя від ворогів залучити. Іще з тої пори, як ляхи забили нашого покійного Остряницю, то хоч він і такий і сякий і войовав гаразд, а все у нього на думці погане було. А Конецьпольський то й шукав такого, щоб йому про нас звістку давав. Чого шукав, те й знайшов! Обізвався коростявий до шолудивого. Ізвів їх дідько! От Конецьпольський і присила йому листи та подарунки, а він його за те звіщав, що у нас робиться. Після того Конецьпольський і пише до нього: зрадь, каже, Саво, своїх, а ми тобі за се... А Сава то й дума, гада: нехай виберуть гетьманом, тоді усіх ляхам віддам! От і я, дурний, за його заступавсь. Чорт його знав: спасибі, що ви мене не послушали! Ото вже як вибрали батька, а не його, так він і майнув. А Конецьпольський того не знав, що Чаленко вже поїхав до його, та й прислав посланця, а я того посланця й піймав і отсей лист одняв, та ще й кажу йому: я Саві приятель, я йому оддам. Затим, панове, відпустив я посланця, що мені хотілось узнать, що дальш із сього буде. От і вам нічого не казав, та до Сави присусідився і йому давай писати, що я на його нічого і щоб він мені звістку дав, як він має і що робить. От він мені і присила лист. Нате його вам отсей лист, прочитайте.

Павло (читає). „Та вже мені не жити з козаками: дякую за те, що ти мене не забуваєш, е з ким із своїх розмовляти; але мені Конецьпольський обіцює гетьманство. Тоді я тебе не забуду“. Та ще й підписався: „був колись козак, а тепер лях“. Що скажете, панове?

Грицько. А що, бачите!